

„A BOLDOG BÉKEIDŐK” ÉS ÖRÖKSÉGÜK – A 19. SZÁZAD BÉKETEREMTŐ DIPLOMÁCIAI ESZKÖZEINEK ÁTALAKULÁSA ÉS MODERN KORI JELENTŐSÉGE, FÓKUSZBAN A KONFERENCIADIPLOMÁCIÁVAL

"The happy times of peace" and their legacy - the transformation of the 19th century's peace-making diplomatic tools and their importance in modern times, with a focus on conference diplomacy

Piróth Emese¹

Absztrakt: A tanulmányban a konferenciadiplomácia mint diplomáciai eszköz és annak a béke percepciójához fűződő kapcsolatát mutatom be 19. századi keretek között. A vizsgálódás fő intervalluma az 1815 és 1914 közötti időszak, mely jelentős újításokat hozott a nemzetközi együttműködés rendszerében, hosszabb távon hozzájárulva a ma is működő rendszer kialakításához. A vizsgált korszak törekvései azonban rövidtávon a 20. század eleji események tekintetében nem bizonyultak eredményesnek. Ezzel kapcsolatban a háttérben húzódó okokra keresem a választ.

Kulcsszavak: béke, konferenciadiplomácia, Európai Koncert, Bécsi kongresszus, békemozgalom

Abstract: This study presents the notion of conference diplomacy as a diplomatic tool and its relation to the perception of peace within the framework of the 19th century. The primary interval of the investigation is the period between 1815 and 1914, which brought significant innovations into the system of international cooperation and in the longer term contributed to

¹ Piróth Emese, Külgazdasági és Külügyminisztérium, nemzetközi oktatási referens
ORCID azonosító: <https://orcid.org/0009-0002-2800-7098>

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán:
<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10089090>

E-mail cím: Emese.Piroth@mfa.gov.hu.

the formation of the system that still operates today. However, the efforts of the examined era did not prove to be successful in the short-term concerning the events of the beginning of the 20th century. In this regard, the author of the article is looking for an answer to the underlying reasons.

Keywords: peace, conference diplomacy, European Concert, Vienna Congress, peace movement

BEVEZETÉS

Már a 19. századnál jóval korábban is voltak az emberi közösségekben olyan szervezett összejövetelek, találkozók, melyekkel az ember a kollektív megoldásra törekvő, kompromisszumokra nyitott énjét szerette volna felhasználni a saját és közösségének céljai elérése érdekében, vagy problémái megoldására.² Az emberek közötti kommunikáció szükségessége mögött jelentős részben az érdekek és a biztonság megtartása, elérése áll a mai napig és ezek a tényezők sokszor bizonyítottan erősebbnek bizonyulnak az egymás közötti versengésnél, egyben idő- és költséghatékonyak is a vitás kérdések, konfliktusok rendezése esetén. Mindezen és más, főleg politikai és gazdasági tényezők hatására nemcsak a természetesen és sokszor spontán szerveződő közösségek rétegeiben, de a legmagasabb, állami szerveződés szintjén is egyre gyakoribbá és kedvező körülmények esetén tartóssá is vált a felek közötti interakció.³ Ezek az átlagosnál magasabb szintű és komoly társadalmi kérdéseket boncolgató találkozók legtöbbször szintén a saját állami és közösségi érdekek hatékonyabb érvényesítése érdekében valósultak meg és váltak – főleg az egymással szomszédos államok esetében – bilaterális és multilaterális szinten gyakorivá már a korai időszakokban.⁴ Az összejövetelek meghatározóak voltak a vizsgált időszakban, egyben a tanulmány által taglalt fő fogalom, a béke érdekében tett erőfeszítések egyik fő eszközeként is szolgáltak.

² SPILLER, 2002, 3.o.

³ MOSLEY, 1971, 319.o.

⁴ SILLE, 2015, 473.o.

I. A KONFERENCIADIPLOMÁCIA MEGJELENÉSE ÉS FEJLŐDÉSI ÍVE

A béke és a biztonság igénye már a békekonferenciák és békemozgalmak 19. századi virágzásánál jóval korábban is fontos, mondhatni létfontosságú volt az emberi közösségek számára. Az ember hamar felismerte, hogy a jó kapcsolatok megtartása és a hatékony érdekérvényesítés érdekében olcsóbb módszer a fegyverkezés és a háborúzás helyett a szomszédokkal való kommunikáció, akár szervezett körülmények között is. A görög városállamok esetében például a mindennapi életre vonatkozó tárgyalások egyre gyakrabban kezdtek politikai színezetű témákkal is foglalkozni és a hozzájuk kapcsolódó szabály- és törvényrendszer kialakításával együtt egyre több formális szerződés és szövetség jött létre a felek között. Ezek közül számosnak az eredete – a jelenlegi történelmi ismeretek alapján – a 4. századra tehető, de a Közel-Keleten bizonyos adatok szerint már körülbelül 5000 évvel ezelőtt is voltak politikai jellegű tárgyalások és jöttek létre nyomukban egyezmények, melyek elsősorban a közösségek védelme érdekében születtek és azt a célt szolgálták, hogy a felek kölcsönösen segítsék egymást veszély esetén.⁵ A közösségek, népek közötti kapcsolatokban bekövetkezett békésebb módszerek felé való szemléletmódbeli elhajlás egyben annak a másik tendenciának is a következménye volt, hogy egyre nagyobb tér és figyelem juthatott a filozófiai elméleteknek és a politikai gondolkodók fejtegetésének. A gondolkodók meghatározó szerepe és közösségi szinten hitelesnek vélt gondolataik elősegítették azt, hogy az államok felsőbb rétegében elinduljon egy általános objektív vizsgálódás a kollektív közösségi erősségek és nehézségek felmérése céljából, mely később egyeseket logikusan arra sarkalt, hogy békés módon igyekezzenek rendezni a nézeteltéréseiket és kommunikációba bocsátkozzanak egymással.⁶ Ezen törekvések ellenére a tárgyalások szervezésének és az egyezmények kötésének gyakorlata az ókorban még gyerekcipőben járt. Az összejövetelek nemzetközi szervezetségi szintje még alacsony volt, egyezményeik pedig a kor igényeinek megfelelően jóval egyszerűbbek voltak mind tartalmilag, mind szerkezetileg a jelenlegi elvárásokhoz képest. A konferencia sem számított elismert, hatékony eszköznek a diplomáciában, hiszen az államok még nem rendelkeztek sem

⁵ MOSLEY, 1971, 319.o.

⁶ MEERTS, 2016, 500.o.

állami intézményekkel, sem küldöttekkel erre a feladatra, ezen helyzet azonban hamar megváltozott az egyes nemzetek igényeihez mérten.⁷

A konferencia, majd később az egyre népszerűbbé váló konferenciadiplomácia a diplomáciai eszköztár olyan darabjává vált, melynek sokféle formája és variációja alakult ki a történelem során, hatékonysági foka azonban a különböző természetű problémák esetében a mai napig vitatott. Diplomáciai eszközként jelentősége abban keresendő, hogy határokon átívelő diplomáciai kérdések esetében lehetőséget szolgáltat arra, hogy a bilaterális szint fölé vihetők legyenek a tanácskozások és akár egy adott témában véghez vitt hosszabb tárgyalási folyamatnak meghatározó elemeként segítheti a döntéshozatalt. A multilaterális találkozók, bár magasabb szintű rendezettséget és szigorúbb szabályokat követelnek meg, a felek közötti egyenlőség érzetét kelthetik a résztvevőkben. A különböző háttérű és adottságú országok között a konferenciák segíthetik a közös pontok megtalálását, és a problémákra adandó megfelelő és a szokásosnál összetettebb válaszlehetőségek kidolgozását. Meghatározó hátrány azonban, hogy a sokszor hosszadalmas procedúrák lassítják a döntési folyamatot, valamint az a tényező, hogy adott esetekben a tagok nem élveznek egyenlőséget, a döntés természete ki van téve a nagyhatalmi dinamikának.⁸

A konferenciadiplomácia kezdetei a reneszánsz idejére tehetőek. Az államok egymás városaiban diplomáciai pozíciókat létesítettek, a diplomáciai tárgyalásokon kettőnél több fél és mediátorok is részt vehettek. Az első meghatározó események a 17. századra datálhatók, első helyen az 1648-as vesztfáliai békekonferenciával, melynek különböző helyszíneken (Münsterben és Osnabrückben) tartott rendezvényei egyben az első híres konferenciáknak is tekinthetők. Bár eszköztárában és tárgyalási módszereiben újdonságokat hozott ez a konferenciasorozat, a felek az egymás közötti tárgyalásokat inkább titokban és négy szemközt, esetleg egy mediátor jelenlétében folytatták le. Az első multilaterális elemeket is tartalmazó konferenciasorozatot 1815-ben, a napóleoni háborúk lezárásaként tartották Bécsben. A Bécsi Kongresszuson a vesztes fél, Franciaország is aktívan részt vehetett a tárgyalási folyamatban, azonban a résztvevő államok közül a vesztesen és a nagyhatalmokon (Oroszország, Ausztria, Poroszország, Nagy-Britannia) kívül a többi résztvevő csak konzultálási lehetőséget kaphatott.⁹ A Bécsi Kongresszus volt az első, amely olyan elemeket és kérdéseket hozott

⁷ MOSLEY, 1971, 319–323.o.

⁸ MEERTS, 2016, 499–500.o.

⁹ MEERTS, 2016, 501.o.

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

fel, melyek ma is jelen vannak e területen.¹⁰ Az 1919-es párizsi békekonferencia csupán annyiban mutatott változást, hogy a tárgyalások főleg trilaterálisak voltak és a vesztes felek nem vehettek aktívan részt a tárgyalási folyamatban. Az első igazi multilaterális tárgyalási rendszer a felépítésében már a későbbi nemzetközi szervezetekre hasonlító, de biztonsági szempontból kevésbé hatékonynak bizonyuló Népszövetség égisze alatt jött létre. Ténylegesen hatékonynak a multilaterális diplomáciai konferenciákat lebonyolító ENSZ mutatkozott, mely egyben egy új, a mainak megfelelő szintre is emelte a konferenciadiplomáciát.¹¹

A felvázolt fejlődési ívből a 19. század és törekvései emelkednek ki a béke fenntartásáért és a nemzetek közötti kapcsolatok megerősítéséért tett erőfeszítések szempontjából, sokan ezért is hivatkoznak rá a „béke évszázadaként”. E század adott otthont az államközi szinten folytatott békekongresszusoknak és konferenciáknak, valamint a korban alapított béketársaságok és kutatók által szervezett békekonferenciáknak. A korszak eredményeinek hátterében egy gondolkodásmódbeli változás állt, mely kiegészült különböző politikai, szellemi és művészeti irányzatokkal is (többek között ide tartozik a *Pax Britannica* és a *Pax Austriana*, a francia *Belle Époque* és az európai nagyhatalmi koncert is), hátteréül szolgálva azoknak. Bár a tanulmány további részei megvilágítják azt is, hogy miért erős kifejezés a korszakra a „béke évszázada” elnevezés, a benne zajló változások és a fejlődési ív nem hagyható figyelmen kívül, öröksége a mai napig a diplomáciai eszközrendszer részét alkotja.

II. „A BÉKE ÉVSZÁZADA”

A 19. század egy bizonyos részét, az Osztrák–Magyar Monarchia időszakát a magyar szakirodalom „boldog békeidőkként” emlegeti, az angol nyelvű szakirodalom pedig a „béke évszázadaként” (*the century of peace*) vagy „száz év békéjéeként” (*Karl Polanyi: The Hundred Years' Peace*) hivatkozik rá, az 1815 és 1914 közötti békés időszakot értve alatta.¹² Több, ehhez hasonló, országspecifikus elnevezés is született a században (például *Pax Britannica*, *Pax Austriaca/Pax Habsburgica*), mely magában rejti a béke (*pax*) kifejezést. Már ezek az elnevezések is érzékeltethetik, mennyire fontos szerepet kapott a béke

¹⁰ Például meghívottak személye, nagyhatalmak és kishatalmak szerepe, egy fennmaradó rendszer létrehozására való törekvés. Részletesen lásd: KAUFMANN, 1996, 9.o

¹¹ MEERTS, 2016, 500–502.o.

¹² LYBECK, 2010, 1.o.

kérdése a 19. század európai társadalmában, nemcsak a háborús konfliktusokat egyre gyakrabban elszenvedő civilek, de a politikai vezetés szintjén is. Bár a korszak és az azt követő 20. század az alapvető történelmi ismeretek tudatában távolról sem mondható békésnek és idillinek, így nem beszélhetünk diadalmenetről és kiteljesedésről, viszont szó eshet az államok közötti szorosabb kooperáció kezdeteiről és ezen együttműködés 20–21. századi örökségéről.

A nemzetközi rendszer alapjának a mai napig a harmincéves háború (1618–1648) lezárásaként 1648-ban megkötött vesztfáliai béke által létrehozott, hatalmi egyensúlyon alapuló rendszer tekinthető, mely meghatározta azt, hogy állam és államok közössége alatt mit lehet érteni, egyben bevezette az állami gyakorlatba a *szuverenitás* fogalmát.¹³ A rendszer az egyik alternatívája volt azoknak a törekvéseknek, amelyek a vesztfáliai békét megelőzően az emberiség egységességének megteremtését célozták a keresztény egyházak által, egyben így akarták garantálni a békét is. A „keresztény Európa” és a „keresztény béke” koncepciója azonban 1648-ban már elavultnak számított, helyét az egymástól független államok közösségének gondolata vette át.¹⁴ A szuverenitás fogalmát *Thomas Hobbes* (*Leviatán*, 1651.) és *Jean Bodin* (*Az államról*, 1576.) filozófusok alapozták meg és kerekítették ki az abszolutizmus elméletének segítségével.¹⁵ Bár az *abszolút hatalom* eredetileg teológiai terminus volt, az isteni jogalap¹⁶ legitimizációs eszközzé válásával egyre nagyobb népszerűségnek kezdett örvendeni világi körökben is.¹⁷ Az uralkodó és a hatalmának isteni eredetéhez kapcsolódó elképzelés hozzájárult ahhoz, hogy emberi eredetű intézmény a döntéseit ne kérdőjelezhesse meg. A rendszer gyengeségének volt tekinthető, hogy az egyensúly kibillenésére csak a megfelelő kapacitásokkal rendelkező államok tudtak eredményesen reagálni. A 18. század ebből a szempontból az államok közösségében uralkodó konszenzus okán még képes volt fenntartani a stabilitást egy ideig, de a felvilágosodás eszméinek terjedése felgyorsította

¹³ CHRONOWSKI-PETRÉTEI, 2020, 3.o.

¹⁴ ALBRECHT-CARRIÉ, 1968, 1.o.

¹⁵ CHRONOWSKI-PETRÉTEI, 2020, 3–4.o.

¹⁶ A királyt a világi hatalmak tekintetében a jogn kívül más nem korlátozhatja. (Sashalmi, 2011, 23.) A szuverenitás és az abszolutizmus kérdéskörében ld. még: *The Encyclopedia of Political Thought* "Sovereignty" (Ted H. Miller, DOI: 10.1002/9781118474396.wbept0964), és "Absolutism" (Mark Hulliung, DOI: 10.1002/9781118474396.wbept0002) szócikkek.

¹⁷ SASHALMI, 2011, 19-27.o.

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

azon folyamatokat, melyek a fennálló rendszert megkérdőjelezték és a későbbiekben meggyengítették.¹⁸

A felvilágosodás korában *Voltaire*-nek is köszönhetően terjedt el az a gondolat, hogy minden forradalom fő és végső célja a béke, ennek ellenére fennáll annak a lehetősége is, hogy a végső kimenetel a béke ellentéte lesz.¹⁹ A gondolat első feléhez a 18. század végi Franciaországban talán a béke mellé odahelyezhető lett volna az aktorok által a „biztonság” szó is, lévén minden fél fő célja a biztonság megteremtése volt. A látszólag egyező célok akkor váltak egymásnak ténylegesen ellentmondóvá, mikor a francia uralkodó, XVI. Lajos király a felvilágosult abszolutizmus jegyében maga köré gyűjtötte a korabeli értelmiséget (mint vélt támogatói réteget) annak érdekében, hogy hatalma biztosítva legyen. Számításai végül nem bizonyultak helyesnek és szembe kellett néznie először tanácsadói körének kritikáival, majd a publikussá váló kritikák hatására saját népének haragjával is. A külső, nemzetközi segítség gyengének bizonyult és ez a forradalom kirobbanásához, valamint addig nem tapasztalt erőszakhullámokhoz vezetett. A forradalom nemcsak felfalta saját gyermekeit, de létre is hozott egyet Bonaparte Napóleon személyében. Napóleon sajátos adottságai és tehetsége segítségével egy olyan francia birodalom kiépítését tűzte ki célul, mely egyedülállónak számított a korabeli Európában, egyben meg is félemlítette a környező domináns államokat. Egyedül Poroszország, Nagy-Britannia és a feltörekvő Habsburg Birodalom volt a tevékenységére nézve fékező hatással. Mint a francia forradalom esetében is, úgy itt is elmondható, hogy mindkét fél és annak szövetségesi rendszere békét akart minél előbb,²⁰ viszont az eltérő érdekek és erőviszonyok csak az egyik fél számára tették elérhetővé azt.²¹ Az újabb forradalmaktól és a diktátoroktól való félelem egységbe kovácsolta Napóleon ellenségeit és ez a koalíció nem csak a hódító háborúk beszüntetését akarta elérni, de azt is biztosítani akarta, hogy hozzá hasonló személyek a későbbiekben ne tudjanak más szuverén államok létrejöttére tölni, ezért többoldalú párbeszédet kezdeményezett.²² Ennek a többoldalú párbeszédnek a szolidaritás vált az alapjává, eszközévé pedig a célra való összpontosítás és a szövetségesek közötti rendszeres eszmecsere. Ebben az újszerű együttműködésben a leginkább az számított innovatívnak, hogy a

¹⁸ ALBRECHT-CARRIÉ, 1968, 1.o.

¹⁹ KENDE, 1989, 239.o.

²⁰ ZAMOYSKI, 2007, 6–7.o.

²¹ ZAMOYSKI, 2007, 6–7, 11.o.

²² ALBRECHT-CARRIÉ, 1968, 4.o.

felek felismerték azt, hogy csak egymással kooperálva, multilaterális keretek között érhető el a gyors rehabilitáció és a tartós béke az európai kontinensen.²³

A 19. században a béke és egyensúly érdekében tartott nagyhatalmi találkozót *kongresszusoknak* nevezték, de a század későbbi évtizedeiben egyre gyakrabban kezdték el használni a *konferencia* elnevezést is.²⁴ A korszak európai koncertként (*concert of Europe*)²⁵ híresült el, nagyhatalmi tevékenységének és tanácskozásainak szinte minden részét megkérdőjelezték már a hozzá kapcsolódó területeken tevékenykedő szakértők, főleg azon kérdések mentén, amelyek a hosszabb távú hasznosságának mérlegét igyekeznek megvonni, a mandátumát igyekeznek megvitatni²⁶ és igazságosságának mértékét (országok közötti alá-és fölérendeltségi viszony érvényesülése) áll szándékukban megítélni. Emellett az is kérdéses, hogy a tanácskozásokon meghozott döntések pontosan kikre vonatkoztak és milyen mértékben sikerült rövid és hosszú távon betartani, illetve betartatni őket. Az európai koncert korabeli megítélését többféle módon lehetséges kategorizálni, ezek közül érdemes például kiemelni *Carsten* (1970) és *Lascurettes* (2017) gondolatait. *Carsten* szerint egyes csoportok az európai koncertben a nagyhatalmi status quo megőrzésére alkalmas eszközt, a hatalmi egyensúlyt fenntartó eszközt, valamint nemzetközi intézményt láttak.²⁷ *Lascurettes* az európai koncertre vonatkozó véleményeket szintén három kategóriába osztotta a jól ismert elméleti keretek mentén. A legszkeptikusabb véleményt a realisták fogalmazták meg, mely szerint a koncert csak „retorikai fellengzés

²³ GHERVAS, 2019, 95-111. o., továbbá a témakörben ld. még: GHERVAS, STELLA: Balance of Power vs. Perpetual Peace: Paradigms of European Order from Utrecht to Vienna, 1713–1815. *The International History Review*, Volume 39, (2017) - Issue 3, pp. 404-425.o.

²⁴ SATOW, 1979, 229.o.

²⁵ Az „európai koncert” kifejezés a 19. században épül be szervesen a diplomáciai szókészletbe, először, az 1814. márc. 1-jén megkötött chaumont-i szerződésben, valamint az aacheni kongresszus 1818. nov. 15-i jegyzőkönyvében említik ilyen formában. Az európai koncert fogalmához ld. még: GOEDELE DE KEERSMAEKER: *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory*, 2017, kiemelten a "Multipolarity, Balance of Power and Universal Monarchy" c. fejezet, 209-228.o.

²⁶ Kétféle domináns variáció létezik arra, hogy 1815-től pontosan meddig tartott az európai koncert: az egyik 1820-ig datálja csupán (ennek oka az, hogy egyes nézetek szerint az 1820-as évek belső forradalmainak is köszönhetően 1822 után nem voltak lényeges nagyhatalmi találkozók). A másik variáció és egyben legelfogadottabb nézet szerint egészen az első világháború kezdetéig; ennek oka az, hogy bár a nagyhatalmi találkozók egy idő után megritkultak, békekonferenciákat és kongresszusokat rendszeresen tartottak a világháború kirobbanásáig. Erről részletesen lásd: LASCURETTES, 2017, 13–15.o.

²⁷ THOMPSON, 1973, 102.o.

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

volt”. A liberálisok primitív, de hasznos eszköznek tartották a béke fenntartására – egy intézményt láttak benne. A konstruktivisták nem az intézményi jellegre fókuszáltak; helyette a koncertet a nemzetközi közösség eszméjének kialakítójaként ítélték meg, melyet a közös célok és a közös tenni akarás hajt.²⁸

Az európai koncert és az idejében megvalósult kongresszusok fő célja tehát a jövőre vonatkozó aggodalmak feloldása volt, mely magába foglalta a békés egymás mellett élest, az egyensúly fenntartását, a területi stabilitást és a forradalmak elfojtását. A rejtett cél azonban az volt, hogy az egyeduralomra törekvést és a nagyhatalmak által diktált normáktól való eltérést megakadályozza. A területi stabilitás megőrzése érdekében az államok között pufferzónákat alakítottak ki, melyek a konfliktusok kialakulásának lehetőségét igyekeztek csökkenteni. A koncert idejében megvalósuló és oda sorolható kongresszusok közül a legfontosabbnak ítélték mind hozzá is tettek valamit a mechanizmus alapelveinek kialakításához. A számos alapelv közül jelen tanulmányban kizárólag a négy legfőbb elvet emeljük ki. Az első a már korábban többször említett nagyhatalmi szerep, mint az egyensúly és béke fenntartását biztosító entitás kiemelése. A második alapelv egy, az 1814-es *chaumont*-i szerződésben megfogalmazott és a bécsi záróokmányban megerősített szabály, mely szerint az államoknak minden, a többi államot is érintő döntéséhez szükséges a többi állam beleegyezése. A harmadik alapelv a nagyhatalmak rendszeres találkozója egy laza konzultációs mechanizmus keretében, melynek ötlete az 1815-ös Négyes Szövetség megkötésekor született meg. Az 1815-ös, Szent Szövetséget létrehozó szerződés mondta ki a negyedik alapelvet, mely szerint a nagyhatalmak csak azokat a politikai intézményeket fogják elfogadni és támogatni, amelyek forradalom-ellenesnek és konzervatív gondolkodásúnak bizonyulnak.²⁹

Az európai koncert rendszeréről összességében elmondható, hogy működésében rugalmas és alkalmazkodó volt, de minden hiányzott belőle, ami hosszabb távon hatékonyá tette volna. Egyrészt hiányoztak a bürokratikus alapok, hiszen meghatározva egy rendszerezett procedúra vagy folyamatkövetési irány gyanánt, másrészt pedig a szerződések nem tartalmaztak biztonsági garanciákat és intézményes elköteleződéseket sem.³⁰ Továbbá, az előző fejezetben már említett módon, a kongresszusok némelyikében, például az 1815-ös Bécsi Kongresszuson is jelen volt a

²⁸ LASCURETTES, 2017, 1–4.o.

²⁹ LASCURETTES, 2017, 4–6.o., 10–12.o.

³⁰ LASCURETTES, 2017, 2–4.o.

tárgyalási folyamatokban egy jelentősnek mondható egyenlőtlenség a felek között: a nagyhatalmak döntési joggal rendelkeztek, míg a kisebb hatalmak csak konzultatív szerepben vettek részt az eseményen és az idő nagy részében szalonokban, operaelőadásokon, bálokon és körutakon mulatták az időt. Ez a rétegződés, bár rövidtávon hatékonyabb tárgyalási folyamatokat és gyorsabb döntéshozatalt hozott a felek számának alacsony mértéke miatt, hosszabb távon nem válhatott egy hatékonyan működő nemzetközi rendszer részévé.³¹ A koncert idejében született diplomáciai eredményekhez hasonlóak nem születtek korábban – a gyakori személyes találkozók kedvező hatással voltak az államok viselkedésére és nemzetközi viszonyaira. A rendszer hatékony oldalát bizonyítja az a tény, hogy a korszakban viszonylag elenyésző mennyiségű államközi konfliktusról beszélhetünk. Ez az állítás azonban csak a magasabb szintekre volt igaz, hiszen a 19. század számos belső konfliktussal és társadalmi problémával volt teletűzdelve, melyekre a választ a társadalom alacsonyabb szintjein mozgó béketársaságok keresték.

III. A BÉKEMOZGALMAK JELENTŐSÉGE

Az izmusok tekintetében a 19. század fontos fordulópontnak, egyben virágkornak is nevezhető.³² Nem csupán a béke, de számos más, főleg társadalmi problémákhoz kapcsolódó téma mentén jöttek létre olyan változatos eszméirányzatok, mint a nacionalizmus, a pacifizmus, a feminizmus vagy a millenarizmus. A felsoroltak legtöbbjének alapjául a nonkonformizmus szolgált, mely a létező rendszer ellen lázadott és a millenarizmus eszméjének támogatásán keresztül a béke fenntartásáért harcoló alacsonyabb társadalmi szerveződésekhez is hozzájárult. A millenarizmus a viktoriánus nonkonformista filantrópia részeként az 1830-as évektől megjelenő, sajátosságaiban keresztény jellegzeteségeket hordozó „izmus” volt, mely az Úr eljövételének körülményeire helyezte a hangsúlyt és a 19. századi felsőbb, értelmiségi körökben számított közismertnek. A szakirodalom megkülönböztet elő- és utómillenarizmust, mindkettő a Jelenések és Dániel könyvének bibliai próféciáiból indult ki, viszont nézeteik

³¹ MEERTS, 2016, 501.o.

³² KURUNMÄKI, MARJANEN, 2018, 261.o.

Az izmusok korabeli kérdésköréhez kapcsolódóan ld. még: JANI MARJANEN - JUSSI KURUNMÄKI - LIDIA PIVOVAROVA - ELAINE ZOSA: The expansion of isms, 1820-1917: Data-driven analysis of political language in digitized newspaper collections. *Journal of Data Mining & Digital Humanities*, 2020 (DOI: <https://doi.org/10.46298/jdmhdh.6159>).

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

eltértek abban a tekintetben, hogy a második eljövétel vagy a millenniumi ezer év lesz-e előbb.³³ A millenarizmus szellemiségével és eszméinek terjedésével hozzájárult ahhoz, hogy olyan békemozgalmak és béketársaságok alakulhassanak, mint az 1816-ban megalapított *London Peace Society*, mely a 19. században az egyik első jelentős béketársaságnak tekinthető. Bár a társaság tevékenysége hamar hanyatlásnak indult, a későbbiekben alakuló társaságok száma már nem volt ennyire elenyésző, és az általuk alkotott hálózat élet- és cselekvőképes tudott maradni.³⁴

A millenarizmus mellett közvetve a nacionalizmus is hozzájárult ahhoz, hogy az európai koncert rendszere alternatívát kaphasson a békemozgalmak tevékenységében. A nacionalizmus a francia forradalom után is virágzott, teret és legitimitást adva további forradalmaknak és felkeléseknek.³⁵ A problémák megoldása érdekében az értelmiség szerveződve kívánt fellépni, ennek hatására már a napóleoni háborúk végén is megjelentek békemozgalom-kezdeményezések az angolszász országokban (főleg Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban). A kezdeti békemozgalmak élén vallásos emberek, többek között például a kvékerek álltak, akik a béke hirdetése mellett kötelezték el magukat, petíciók és előadássorozatok szervezésével. Egyesek az 1840-es években még megbízottakat is küldtek a környező országokba a béke fontosságának terjesztésére. A megbízottak Franciaországban és Svájcban olyan támogatókra találtak, akik nyitottak voltak béketársaságok alapítására. Így jött létre 1821-ben a francia *La Société des Amis de la Morale Chrétienne*, majd a svájci *La Société de la Paix de Geneve* 1830-ban. Ezek a társaságok díjért írt esszék és egyéb írások közreadásával járultak hozzá az akkoriban divatosnak számító amerikai koncepció, a „Nemzetek Kongresszusának” valóra váltásához, valamint szorgalmazták a döntőbíráskodási záradék beillesztését a nemzetközi szerződésekbe.³⁶

Az első béketársaságok a döntőbíráskodás kérdése mellett viharos vitákat folytattak az igazságos és nem igazságos háború koncepciójának kérdéséről, a kolonizációs területfoglalások morális hátteréről és az erőszak

³³ Az előmillenarizmus szerint Jézus jön el előbb és uralkodik ezer évig a Földön, míg az utómillenarizmus szerint a második eljövétel csak a millennium után fog bekövetkezni. Erről részletesen lásd: TYRRELL, 1978, 78.o.

³⁴ TYRRELL, 1978, 76–86.o.

³⁵ Szigorúan nézve a koncert már az 1820-as évek forradalmi idején elbukhatott volna, hiszen a belső konfliktusok eszkalálódását továbbra sem tudta megakadályozni.

³⁶ NICHOLLS, 1991, 351–352.o.

alkalmazásának kizárólagos körülményeiről.³⁷ Ezen viták háttére abban keresendő, hogy a század közepe táján létrejövő mozgalmak bizalmatlanok voltak az 1815-ös Bécsi Kongresszuson létrehívott elvek irányába és a béke állapotának fenntartásához a kulcsot a jog át- és megreformálásában látták. Ennek érdekében kongresszusaikon, melyek főleg 1843 és 1851 között valósultak meg és a *Congres de Paix* elnevezéssel ismertek a szakirodalomban, sokszor bocsátkoztak jogi vitákba, többek között például afelől, hogy mit is ért a 19. századi ember szuverenitás alatt és mi a célja az államok közötti kapcsolatoknak. Vitáik során megállapították, hogy az igazságos háború egyik alapelveként számontartott *bellicizmus*, pontosabban az, hogy a háborús agresszióknak lehetnek jogos kiváltó okai, a rabszolgasághoz hasonlóan teljesen eltörrendő, helyette pedig a *pacifizizmus* eszméjét szükséges bevezetni. Munkájuknak is köszönhetően születhettek meg a nemzetközi jog alapjai és válhatott a nemzetközi jog tudománnyá 1873-ban Gentben.³⁸ A következő fontos lépés a béke és a nemzetközi jog kapcsolatában a hágai békekongresszusok alkalmával következett be 1899-ben és 1907-ben.³⁹

A 19. századi békemozgalmak esetében a vonatkozó szakirodalom jelentős része az angol-amerikai dominanciát találja jellemzőnek.⁴⁰ Ezt a megállapítást már a fentebb említettek jegyében is érdemes kiegészíteni azzal, hogy a frankofón országok esetében is voltak olyan jelentős személyek és társaságok, melyek világszinten elől álltak, sokszor az angolszász országokkal karöltve. Ezek az országok adtak otthont 1843 és 1851 között a békekongresszusoknak, melyek sorrendben a következő helyeken valósultak meg: 1843-ban Londonban, 1848-ban Brüsszelben, 1849-ben Párizsban, 1850-ben Frankfurtban és 1851-ben Londonban. Ezeken kívül 1853-ban volt még két kongresszus Manchesterben és Edinburghban; ezek közül az elsőt eredetileg Amszterdamban tervezték megrendezni, azonban a háborús helyzet okán népszerűségük csökkenni kezdett és stratégiaileg észszerűbbnek tűnt Angliába áthelyezni a helyszínt.⁴¹ A kongresszusokon az angol középosztálybeli radikálisok domináltak és olyan személyek neve fémjelzte

³⁷ KENDE, 1989, 242.o.

³⁸ WOUTER, 2019, 355–362.o.

³⁹ MAGYARY, 1915, 6–7.o.

⁴⁰ Az Amerikai Egyesült Államok egyes nézetek szerint a kezdeti időszak után mind számban, mind hatékonyságban lekörözte angol társait. Erről részletesen lásd: WOUTER, 2019, 364.o.

⁴¹ *THE ADVOCATE OF PEACE*, 1900, 188–190.o.

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

őket, mint *Richard Cobden*, *August Vissschers*, *Frédéric Pasy*⁴² vagy éppen *Victor Hugo*.⁴³ Közülük *Richard Cobden* emelkedik ki, aki nemcsak a híres angol *Anti-Corn-Law-League* vezető személyisége volt, de igyekezett kamatoztatni a békekongresszusokon a szabadkereskedelmi elméletét is, mint olyan kereskedelmi rendszert, mely közelebb viheti egymáshoz a nemzeteket, távolabb a háborútól.⁴⁴ A nézeteivel szimpatizáló ’cobdeniták’ dominánsnak számítottak az európai kontinensen létező békecsoportokkal szemben, annak ellenére, hogy az európaiak jobban átlátták a társadalmi problémák és a háború kapcsolatát, mint angol középosztálybeli társaik. Ezt felismerve *Cobden* is a különbségek feloldásán munkálkodott, aki igyekezett egyensúlyi helyzetet kialakítani a morális alapelvek és a gyakorlat között annak érdekében, hogy a hálózat hatékonyan tudjon együttműködni a nézetkülönbségek ellenére is. A békemozgalmak életében egyik fordulópontnak az 1849-es párizsi kongresszust tartják, mely után már jelentkeztek a hanyatlás jelei.

A helyzet ellenére hatalmas sikernek bizonyult, hogy az 1851-es londoni kongresszus egyidőben valósulhatott meg a világkiállítással is, így azt sokan a békemozgalom részének tulajdonították. A Kristálypalotát „a béke első templomának” és „a világ nagy háború elleni tiltakozásának” nevezték, mely összehozza a világ nemzeteit és elhozza a „békés és harmonikus testvériség korszakát”.⁴⁵ 1852-ben váratlanul hiúsult meg az amszterdami kongresszus III. Napóleon puccsának köszönhetően, melynek hatására a világ újra hátat fordított a békétörekvéseknek és hadiköltekezésbe kezdett. A pesszimizmus erőt vett ennek következtében a békemozgalmon is, melyből már a manchesteri és az edinburghi kongresszus sem jelenthetett kilábalást. A középosztálybeli radikalizmus tevékenységének sztereotipizálása általános volt a társadalmak legfelső rétegeinek részéről, akiknek biztonságuk érdekében nem igazán állt szándékában támogatni a békereform-törekvéseket. A békemozgalom és békekongresszusok első és egyben leglényegesebb hullámát a Szent Szövetséggel azonos módon a krími háború

⁴² 1991-ben ő volt az, aki Henri Dunanttal közösen átvehette az első Nobel-békedíjat. Erről részletesen lásd: WOUTER, 2019, 367.o.

⁴³ WOUTER, 2019, 365–367.; KENDE, 1989, 242–243.o.

⁴⁴ Elméletének hatékonyságával John Stuart Mill is egyetértett. Hivatkozása: KENDE, 1989, 243.o.

⁴⁵ Ezen, és ehhez hasonló megjegyzésekkel jellemezték a világkiállításra érkező delegációk a Kristálypalotát, és hasonlóan vélekedett az építményről a korabeli feljegyzések alapján Viktória Királynő és Albert herceg is. Erről részletesen lásd: NICHOLLS, 1991, 366.o.

(1853–1856) indította el a végleges megszűnés útján, bár alapjai csak 1859-ben szűntek meg a Nemzetközi Békekongresszusok Mozgalma szervezőbizottságának felosztatásával. Fontos azonban megjegyezni, hogy a cobdeniták programjának bizonyos elemei még a késő 20. századi békeprogramoknak is részei voltak.⁴⁶

Az 1870-es évektől az újfajta háborúk, az ipari és technológiai forradalom ütemének felgyorsulása, valamint a német, illetve az olasz egység létrejötte nagymértékben megváltoztatta a békemozgalmak természetét, újfajta társaságokat hozva létre. A század végére megsokszorozódott a száma a nemzetközi találkozóknak és új típusú államközi találkozókat szerveztek; ilyenek voltak a Hágai Békekonferenciák (1899 és 1907), illetve az 1899-ben alapított Interparlamentáris Unió. Egy újfajta pacifista megközelítés terjedésének részévé vált *Alfred Nobel* vagyona is, melynek kamatából 1901 óta békedíjat adományoznak a békéért legtöbbet tevékenykedő személyek részére.⁴⁷ Az egyre növekvő nemzetközi ellenségeskedés és a nacionalista tevékenységek azonban megállították az egyébként hasznosnak és ígéretesnek mondható folyamatokat, melyek a béke nemzetközi megszilárdításért folytak hol nagyobb, hol kisebb hatékonysági fokkal, és egy ideig a nők számára is lehetőség nyílt a békéről való elmélkedésre.⁴⁸

IV. A 19. SZÁZADI BÉKEKONGRESSZUSOK ÉS BÉKEDIPLOMÁCIA ÖRÖKSÉGE

A 19. század közepétől meginduló folyamatok nem kedveztek a nagyhatalmak által kialakított rendszernek és gyakran sodorták hullámvölgyekbe a békemozgalmak tevékenységének népszerűségét is. A férfiak számára járó egyetemes választójog elfogadása, 1871-ben a német, illetve az olasz egység létrejötte, a technológiai és ipari forradalom, a nyomtatott médiumok természetének és hírigényének változása, valamint a nemzeti és kollektív öntudat fejlődése hozzájárult ahhoz, hogy a nagyhatalmak közötti viszonylagos egyensúly megboruljon.⁴⁹ A korszakban továbbá gyakoriak voltak a belső nehézségek társadalmi és államigazgatási szinten, melynek hatásai a nemzetközi térbe is átgűrűztek. A nemzetközi bizonytalanság sebezhetőbbé tette az államokat és az állampolgárokat, így egy

⁴⁶ NICHOLLS, 1991, 352–376.o.

⁴⁷ KENDE, 1989, 243–245.o.

⁴⁸ LOCHNER, 1915, 173–175.o.

⁴⁹ ALBRECHT-CARRIÉ, 1968, 6–7.o.

öngerjesztő folyamat indult meg és vált egyre látványosabbá. A folyamat elindítójaként azonosított legtöbb káros tényező esetében a problémák gyökerét Németország egyre agresszívabbá váló külpolitikájával azonosították.⁵⁰ A problémák megléte ellenére a 19. században csupán két nagyobb volumenű, gyors lefolyású háború – a krími, illetve a francia–porosz háború – zajlott, így a század kiérdemelte a „béke ezer éve” elnevezést. Bár az évtizedek során több fegyveres konfliktussá is eszkalálódó, többségében belső társadalmi konfliktus (például az 1848-as forradalom és szabadságharc Magyarországon) jelen volt az országok életében, ezek a nemzetközi szintésre nem, vagy csak elenyésző mértékben terjedtek ki.

Az egy századnyi, 1815 és 1914 közötti időszakot átszövő európai koncert mechanizmusai, a Szent Szövetség, a kongresszusok, valamint a békemozgalmak együttesen egy újfajta rendszert hoztak létre, melyben a megnevezett célok érdekében nagy számban és gyakorisággal valósultak meg összejövetelek és találkozók a kor adottságai mellett. A hatalmi egyensúly rendszere egyedül a nagyhatalmak érdekeit szolgálta, akik szerepüket megtartva és a feltörekvőket eltaposva tervezték fenntartani vezetői szerepüket a nemzetközi szintéren, azonban az általuk kialakított mechanizmusok az első világháborút megelőző évtizedekben már csak megszokásból működtek, hatékonyságuk vitatott volt.⁵¹ Az államok vezetői csak ritkán kommunikáltak társadalmuk alacsonyabb rétegeivel, akik a saját elképzeléseik mentén alakítottak ki a béke érdekében a hálózatokat. Mivel főleg radikális csoportokról volt szó, ezeknek a szerveződéseknek a sorsa felsőbb támogatás híján ki volt téve a politikai és gazdasági folyamatok természetének, sokuk meglehetősen kérész életűnek bizonyult.⁵²

Az 1890-es években még mindig szilárdnak volt tekinthető a nagyhatalmak által „fenntartott” béke, azonban a 20. század elejére az európai koncert gépezete csak látszólag maradt mozgásban, és az első világháború végére a rendszer a régi formájában rekonstruálhatatlanná és visszaállíthatatlanná vált.⁵³

A korszak aktorai a rövidtávú hatástalanság ellenére olyan gyakorlatokat alakítottak ki, melyek hosszú távon, pár évtizeddel később, a két világháború okozta sokk után egy újfajta rendszer már gondosabb kiépítéséhez járulhattak hozzá. Ilyenek többek között például a diplomácia

⁵⁰ LANGHORNE, 1983, 5–6.o.

⁵¹ LANGHORNE, 1983, 4.o.

⁵² NICHOLLS, 1991, 371.o.

⁵³ POLANYI, 2001, 22.o.

protokolljának alapjai, vagy a nemzetközi jog alapelveinek kidolgozása, de ide sorolhatók még a különböző nagyobb társadalmi és tudományos találkozók, konferenciák és kongresszusok gyakorlati elemeinek a bevezetése is. A 19. századi „jó gyakorlatokat” már *Woodrow Wilson* amerikai elnök is szívesen használta fel az első világháború után (Népszövetség létrejötte) és vele egyetértésben a második világháború utáni időszakban többek között *Winston Churchill* angol miniszterelnök és *Henry Kissinger* amerikai külügyminiszter is visszanyúlt hozzájuk a 20. század második felétől kialakuló, ténylegesen hatékony nemzetközi diplomáciai rendszer kiépítéséhez.⁵⁴ A 20. század újdonságának nevezhető tudományos téren a békekutatás diszciplínájának megjelenése is. A tudományterületen belüli kutatás az 1950-es évek táján indult meg olyan, a mai napig jelentősnek tartott szakértők segítségével, mint *Johann Galtung*. Napjainkban számos európai ország állami vagy államhoz kapcsolódó tudományos intézetbe tömöríti azon szakértőket, akik általánosságban békefenntartással és konfliktuskezeléssel, vagy a kor jelentős kihívásaival foglalkoznak.⁵⁵ Gondolataikat számos szakmai rendezvényen és szakmai kiadványokban teszik közzé, ilyen például a *Journal of Peace Research* és a *Journal of Conflict Resolution*.⁵⁶

A 20. században létrejött és a 21. században is tovább szélesedő rendszer azonban továbbra is bőségesen hordoz magában hiányosságokat és hátrányos tényezőket, melyeket a diplomácia proaktívan gondolkodó szereplői folyamatosan igyekeznek javítani. A 20. századra a konferenciák és kongresszusok résztvevői köre megváltozott. Az egyik pozitívumnak mondható, a legtöbbször által üdvözölt változás a különböző civil szerveződések bevonása a diskurzusba, azonban negatív tendenciának számít az, hogy a politikai tisztséget betöltő személyek mellett a tárgyalástechnikában, diplomáciában jártas szakmabeliek szerepköre meglazult, a döntéshozatal szempontjából sokszor háttérbe szorul a tevékenységük. Ennek hatására, bár szélesebb közönség kerül megszólításra és ezáltal sokoldalúbb a diskurzus, a szakmai háttér hiánya viszont hátráltathatja a folyamatokat és a megfelelő döntések meghozatalát. Egy másik, ehhez kapcsolódó negatív tendencia a békével foglalkozó személyek tevékenységét nézve a csoportok horizontális és vertikális szintjei közötti

⁵⁴ LASCURETTES, 2017, 1.o.

⁵⁵ Ilyen például a stockholmi székhelyű SIPRI (*Stockholm International Peace Research Institute*, www.sipri.org).

⁵⁶ GLEDITSCH ET AL., 2014, 145–148.o.

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

kommunikáció hiánya.⁵⁷ Bár általánosságban a felek közötti eszmecsere a legjobb mód a konfliktusok és a vitás kérdések rendezésére, mégis a résztvevők körének sokrétűsége és a köztük lévő hiányos kommunikáció veszélybe sodorhatja a konferenciadiplomácia legitimitását és megkérdőjelezheti a felek közötti tárgyalások eredményességét. Ebből a szempontból tehát a konferenciadiplomácia, mint diplomáciai eszköz megreformálásra szorul.⁵⁸

KONKLÚZIÓ

A tanulmányban a konferenciadiplomácia mint diplomáciai eszköz és annak a béke percepciójához fűződő kapcsolatát mutattam be a 19. század keretei között. A vizsgálódás fő intervalluma az 1815 és 1914 közötti időszak volt, mely jelentős újításokat hozott a nemzetközi együttműködés rendszerében, és hosszabb távon a ma is működő rendszer kialakításához járult hozzá. A vizsgált korszak törekvései azonban rövidtávon a 20. század eleji események tekintetében nem bizonyultak eredményesnek. Ezzel kapcsolatban a háttérben húzódó okokra kerestem a választ.

Összességében az a meglátásom, hogy a konferenciadiplomácia a diplomáciai eszköztár olyan részének tekinthető, mely a megfelelő kezekben hatékonyvá válhat, de hanyag munka mellett könnyen elkomolytalanodik. A béke nem egy állandó jelenség – hanem folyamatos és erős a béke fenntartásáért folytatott munka, akkor könnyedén kaphatnak terepet olyan gondolatok és érdekcsoportok, melyek egy nemzetközi konfliktushelyzetet a gyorsnak és hatékonynak tűnő erőszakos módszerekkel szeretnének megoldani, ezzel elindítva az agresszív érdekérvényesítés felé vezető utat. Ez a fentiekben vázolt folyamathoz hasonlóan előbb feladhatja a béke fenntartásának prioritizálását a nemzetközi kapcsolatokban, majd katonai konfliktushoz vezethet.

Az évszázadok során újra és újra megfogalmazódott a béke iránti igény, a tényleges első lépések viszont csak viszonylag későn, a 19. század elején történtek meg. A kezdetleges törekvések kudarcjai a 20. század közepére nyilvánvalóvá tették az emberiség számára, hogy nagyobb

⁵⁷Vertikális szint alatt a társadalmon belül politikai és társadalmi rang szerinti felosztás, horizontális szint alatt a békével foglalkozó állami, tudományos és civil szférához tartozó platformok, többek között a csúcstalálkozók, kongresszusok, konferenciák és éves fórumok értendők.

⁵⁸ MEERTS, 2016, 504–509.o.

figyelemre és körültekintőbb magatartásra van szükség a társadalom vezető és alsóbb szintjein egyaránt. Ennek az igénynek a kielégítésére jött létre eszközként a konferenciadiplomácia. Bár manapság bármilyen formában kínálkozhat lehetőség a béketeremtéshez fűződő tevékenységekbe történő bekapcsolódásra és vélhetően hatalmas összegeket emésztenek fel a békekonzferenciák és kongresszusok, viszont a társadalmi szintek, valamint az állami és a civil szféra kommunikációjában létrehozandó egyensúly nélkül nincs lehetőség a hatékonyság növelésére és a rendszer kijátszható marad. A konferenciadiplomácia mindig egy eszköz marad a cél elérése érdekében, de önmagában soha nem lesz elegendő.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALBRECHT-CARRIÉ, R. (1968). *The Concert of Europe*. New York: Macmillan. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-00169-9>
- CHRONOWSKI, N., PETRÉTEI, J. (2020). *Szuverenitás*. Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Letöltés helye: <https://ijoten.hu/uploads/szuverenits.pdf>
- GHERVAS, S. (2019). From the Balance of Power to a Balance of Diplomacy?: Peace and Security in the Vienna Settlement. In B. De Graaf, I. De Haan, & B. Vick (szerk.), *Securing Europe after Napoleon: 1815 and the New European Security Culture*. Cambridge: Cambridge University Press. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1017/9781108597050.006>
- GLEDITSCH, N. P., NORDKVELLE, J., & STRAND, H. (2014). Peace Research – Just the Study of War? *Journal of Peace Research*, 51(2), 145–158. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1177/0022343313514074>
- HISTORY OF THE PEACE CONGRESSES. (1900). *The Advocate of Peace* (1894–1920), 62(9), 188–190. Letöltés helye: <https://www.jstor.org/stable/i25751660>
- KAUFMANN, J. (1996). *Conférence Diplomacy*. London: Palgrave Macmillan. Letöltés helye: https://doi.org/10.1007/978-1-349-24913-8_2 Letöltve: MIKOR
- KENDE, I. (1989). The History of Peace: Concept and Organizations from the Late Middle Ages to the 1870s. *Journal of Peace Research*, 26(3), 233–247. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1177/0022343389026003002>
- KURUNMÄKI, J., MARJANEN, J. (2018). Isms, ideologies and setting the agenda for public debate. *Journal of Political Ideologies*, 23 (3), 256–282. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1080/13569317.2018.1502941>

„A boldog békeidők” és örökségük – a 19. század béketeremtő diplomáciai eszközeinek átalakulása és modern kori jelentősége, fókuszban a konferenciadiplomáciával

- LANGHORNE, R. (1983). *The Collapse of the Concert of Europe: International Politics 1890–1914*. London: Macmillan. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-86092-0>
- LASCURETTES, K.M. (2017). *The Concert of Europe and Great-Power Governance Today: What Can the Order of 19th-Century Europe Teach Policymakers About International Order in the 21st Century?* RAND Corporation.
- LOCHNER, L. P. (1915). The International Peace Congress of Women. *The Advocate of Peace*, 173–175.
- LYBECK, E. R. (2010). The Myth of the Hundred Years Peace: War in the Nineteenth Century. *At War for Peace*, 319.
- MAGYARY, G. (1915). *Hadi beszédek*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- MEERTS, P. (2016). *Conference diplomacy*. SAGE. Letöltés helye: <https://doi.org/10.4135/9781473957930>
- MOSLEY, D. J. (1971). Diplomacy and Disunion in Ancient Greece. *Phoenix*. 25(4), 319–330. Letöltés helye: <https://www.jstor.org/stable/i245351>
Letöltve: MIKOR
- NICHOLLS, D. (1991). Richard Cobden and the International Peace Congress Movement, 1848–1853. *Journal of British Studies*, 30(4), 351–376. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1086/385989>
- POLANYI, K. (2001). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. New York: Beacon Press.
- SASHALMI, E. (2011). Az abszolutizmus. Az abszolút monarchia elmélete. In Képes György (szerk.) *Az abszolút monarchia*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör.
- SATOW, E. M. (1979). *Satow's Guide to Diplomatic Practice*. London: Longman. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1177/004711787900600418>
- SILLE I. (2015). *Illem, etikett, protokoll*. Budapest: Akadémiai kiadó. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1556/9789630597968>
- SPILLER, J. (2002). History of Convention Tourism. *Convention Tourism: International Research and Industry Perspectives*, 3–20. Letöltés helye: <https://doi.org/10.4324/9780203826362>
- THOMPSON, K. (1973). The Concert of Europe - Carsten Holbraad: The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815–1914. *The Review of Politics*, 35(1), 101-103. <https://doi.org/10.1017/S0034670500021756>

- TYRRELL, A. (1978). Making the Millennium: The Mid-Nineteenth Century Peace Movement. *The Historical Journal*, 21(1), 75–95. Letöltés helye: <https://doi.org/10.1017/S0018246X00000364>
- WOUTER, D. R. (2019). In Search of a Legal Conscience: Juridical Reformism in the Mid-19th Century Peace Movement. *Studia Iuridica*, (80), 355–374. Letöltés helye: <http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0013.4818> Letöltve: MIKOR
- ZAMOYSKI A. (2007). *Rites of Peace: The Fall of Napoleon & The Congress of Vienna* (First U.S.). New York: HarperCollins.